

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ТКАЧЕНКО НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 343.148

**СУБ'ЄКТИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент
МАЛЯРОВА Валерія Олегівна,
Харківський національний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики
та судової експертології факультету № 1.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ДАНЬШИН Максим Валерійович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету;

кандидат юридичних наук, доцент
ДРОЗД Валентина Георгіївна,
Державний науково-дослідний
інститут МВС України,
провідний науковий співробітник
2-го науково-дослідного відділу
науково-дослідної лабораторії
проблем правового та організаційного
забезпечення діяльності.

Захист відбудеться 17 лютого 2017 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

Автореферат розісланий 14 січня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Могілевський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Кримінальне провадження, як один зі способів захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, є багатогранною кропіткою діяльністю органів досудового розслідування, судді, суду зі збирання, дослідження, оцінки та використання доказів. Указана діяльність може ускладнюватися відсутністю в зазначених осіб спеціальних знань в окремих галузях, котрі потрібні для забезпечення повноти, всебічності та неупередженості досудового розслідування та судового провадження. В таких випадках органи та особи, котрі здійснюють кримінальне провадження, наділені правом використовувати спеціальні знання під час розслідування кримінальних правопорушень. Мова йде про можливість залучення обізнаних осіб до кримінального провадження. Зважаючи на це теоретичні основи сучасної системи експертного забезпечення кримінального провадження та організаційно-правові засади участі суб'єктів судово-експертної діяльності в цій системі не можуть залишатись без уваги криміналістичної науки в аспекті розроблення сучасних засобів підвищення ефективності діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності в системі експертного забезпечення кримінального провадження.

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, проблеми експертного забезпечення, судово-експертної діяльності були предметом дослідження таких учених, як: Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, В. І. Гаєнко, В. В. Галуцько, М. В. Даньшин, В. Г. Дрозд, А. В. Дулов, В. А. Журавль, В. П. Захаров, В. М. Ємельянов, О. М. Єщук, О. І. Жеребко, В. А. Журавель, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, Ю. Г. Корухов, О. А. Кравченко, С. П. Лапта, А. І. Лозовий, В. О. Малярова, В. В. Назаров, О. О. Олійник, І. А. Петрова, І. В. Пиріг, В. Д. Пчолкін, П. І. Репешко, З. М. Соколовський, Р. Л. Сопільник, Р. Л. Степанюк, Т. О. Татарнікова, В. В. Тіщенко, В. В. Федчишина, К. О. Чаплинський, В. В. Шендрик, В. Ю. Шепітько, О. Р. Шляхов, М. Г. Щербаковський, В. В. Юсупов, О. О. Юхно та ін.

Проте до цього часу не проводилось комплексного наукового аналізу щодо суб'єктів судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення кримінального провадження. До того ж багато питань залишаються дискусійними, а твердження науковців – суперечливими, у зв'язку з чим вони потребують подальшого дослідження з метою розвитку та вдосконалення.

Недостатня розробленість указаної наукової проблеми не може не позначитись негативно на науково-дослідній сфері та практичній діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності, органів досудового розслідування і суду. Відсутність теоретико-правових основ сучасної системи експертного забезпечення кримінального провадження та

організаційно-правових засад участі суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні призводить до труднощів і суперечностей у залученні вказаних суб'єктів до кримінального провадження, що знижує ефективність їх діяльності та системи експертного забезпечення кримінального провадження взагалі.

Враховуючи викладене дослідження теоретичних засад залучення суб'єктів судово-експертної діяльності до кримінального провадження, а також напрямів і засобів підвищення ефективності системи експертного забезпечення кримінального провадження вбачається актуальною науковою проблемою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р.; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр. (п. 7.19 додатку 7), затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16.03.2015 р. № 275; Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2015–2019 рр. (п. 7.24), схвалених протоколом Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ 24.04.2015 р. № 24; науково-дослідної теми Харківського національного університету внутрішніх справ «Наукове супроводження реформування системи кримінальної юстиції в Україні» (реєстраційний номер 0113U008190).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є визначення теоретичних засад залучення суб'єктів судово-експертної діяльності до кримінального провадження, а також напрямів і засобів підвищення ефективності системи експертного забезпечення кримінального провадження.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні *задачі*:

- визначити сутність і зміст експертного забезпечення кримінального провадження;
- з'ясувати сучасний стан системи експертного забезпечення кримінального провадження, визначити перспективи її розвитку;
- розкрити сутність поняття суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні та запропонувати їх класифікацію;
- охарактеризувати правовий статус суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні;
- виділити та охарактеризувати організаційні основи участі суб'єктів судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні;

- окреслити процесуальні особливості участі суб'єктів судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні;
- охарактеризувати міжнародний досвід експертного забезпечення кримінального провадження;
- визначити чинники та умови ефективної діяльності судових експертів та інших суб'єктів судово-експертної діяльності в системі експертного забезпечення кримінального провадження;
- розробити модель ефективної комунікативної діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності в системі експертного забезпечення кримінального провадження;
- навести методичні засади створення професіографічної моделі суб'єктів судово-експертної діяльності.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають у процесі експертного забезпечення кримінального провадження.

Предметом дослідження є теоретичні засади участі суб'єктів судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення кримінального провадження.

Методи дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, обраних відповідно до поставлених у роботі мети і завдань з урахуванням об'єкта та предмета дослідження. Методологічну основу дослідження становлять наукові категорії діалектичної теорії пізнання соціальних явищ, закономірності взаємозв'язку та взаємообумовленості явищ і процесів пізнання. Методи формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) дозволили детальніше усвідомити поняття, сутність, зміст та систему експертного забезпечення кримінального провадження (підрозділи 1.1, 1.2), а також визначити організаційно-правові засади участі суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні (розділ 2). Метод системно-структурного аналізу застосовано для узагальнення та систематизації різних видів експертного забезпечення кримінального провадження, при класифікації суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні (підрозділи 1.2, 1.3). Порівняльно-правовий метод використовується для порівняння практики експертного забезпечення кримінального провадження в Україні з відповідною практикою зарубіжних країн (підрозділ 2.3). Соціологічні методи застосовувалися при вивченні діяльності з експертного забезпечення кримінального провадження шляхом анкетування та інтерв'ювання слідчих, прокурорів та експертів. Статистичні методи використовувалися для аналізу й узагальнення емпіричної бази, що стосується предмета дослідження.

Нормативно-правову основу дослідження становлять Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, пленумів Верховного Суду України, відомчі та міжвідомчі нормативно-правові акти МВС України, Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України.

Науково-теоретичним підґрунтям для написання дисертації стали наукові праці фахівців у галузі філософії, загальної теорії держави і права, криміналістики, судової експертології, кримінального процесу, юридичної психології, інших галузевих правових наук.

Інформаційну та емпіричну основу дисертації становлять статистичні та аналітичні матеріали діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру, Науково-дослідних інститутів судової експертизи Міністерства юстиції України; оприлюднені матеріали слідчої практики, політико-правова публіцистика та довідкові видання; узагальнені результати опитування 269 респондентів (26 прокурорів, 115 слідчих, 128 експертів); матеріали слідчої та експертної практики (95 матеріалів кримінального провадження та 217 експертних висновків). При підготовці дисертації автором було використано власний досвід практичної роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних монографічних досліджень теоретичних засад залучення суб'єктів судово-експертної діяльності до кримінального провадження, а також напрямів і засобів підвищення ефективності системи експертного забезпечення кримінального провадження. При цьому було сформульовано низку концептуальних наукових положень і висновків, зокрема:

вперше:

– визначено сутність експертного забезпечення кримінального провадження – налагодження, організація та реалізація діяльності, спрямованої на створення сприятливих умов для виконання суб'єктами судово-експертної діяльності своїх професійних обов'язків, а також проведення судових експертиз під час досудового розслідування та судового провадження, процесуальних дій у зв'язку з вчиненням кримінально-караного діяння з метою виконання завдання кримінального провадження;

– охарактеризовано сучасний стан системи експертного забезпечення кримінального провадження як діяльності зі створення сприятливих умов для залучення фахівців і використання спеціальних знань під час кримінального провадження, котра представлена об'єктом, суб'єктом і діяльністю з використання спеціальних знань у ході кримінального провадження;

удосконалено:

– поняття суб'єкта судово-експертної діяльності, під яким пропонується розуміти особу-носія спеціальних знань в окремих галузях знань (обізнану особу), яка має високий рівень підготовки та право залучатися до проведення судових експертиз, або спеціалізовані державні установи, що здійснюють судово-експертну діяльність;

– класифікацію суб'єктів судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні залежно від статусу, завдань їх участі в кримінальному провадженні, процесуальних функцій, експертних спеціальностей (для судових експертів), відомчої належності (для судових експертів державних спеціалізованих установ, що здійснюють судово-експертну діяльність);

– організаційні основи участі таких суб'єктів судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні: державної спеціалізованої установи, що здійснює судово-експертну діяльність, судового експерта (як того, хто є працівником державної спеціалізованої установи, що здійснює судово-експертну діяльність, так і того, хто не є працівником таких установ), іншого фахівця з відповідної галузі знань;

– процесуальні засади участі суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні залежно від їх процесуального статусу та форми залучення;

– модель ефективної комунікативної діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності в системі експертного забезпечення кримінального провадження під час організації взаємодії: суб'єктів судово-експертної діяльності з органами досудового розслідування, судом (суддею); суб'єктів судово-експертної діяльності між собою; суб'єктів судово-експертної діяльності, наскільки це можливо, з підекспертною особою; суб'єктів судово-експертної діяльності з іншими суб'єктами експертного забезпечення кримінального провадження;

– методичні засади створення професіографічної моделі суб'єктів судово-експертної діяльності;

дістали подальшого розвитку:

– характеристика правового статусу суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні через їх професійний і процесуальний статус;

– перспективні напрями розвитку системи експертного забезпечення кримінального провадження, пов'язані з удосконаленням нормативно-правової бази, що регулює діяльність з експертного забезпечення кримінального провадження; реорганізацією системи суб'єктів, уповноважених здійснювати експертне забезпечення кримінального

провадження; підвищенням якості підготовки та перепідготовки кадрів експертного забезпечення кримінального провадження; вивченням та запровадженням міжнародного досвіду експертного забезпечення кримінального провадження; вивченням проблем, властивих сучасній класифікації судових експертиз;

– чинники та умови ефективної діяльності судових експертів та інших суб'єктів судово-експертної діяльності в системі експертного забезпечення кримінального провадження, зокрема такі, як: розроблення та прийняття Стратегії реформування системи експертного забезпечення правосуддя; модернізоване нормативно-правове регулювання у галузі експертного забезпечення кримінального провадження; запровадження зарубіжного досвіду функціонування системи експертного забезпечення правосуддя в цілому та кримінального провадження зокрема; належне науково-методичне та фінансове забезпечення; реорганізація структури експертних установ в Україні; розвиток недержавних експертних установ; створення спеціальних вищих навчальних закладів, які будуть займатися підготовкою судових експертів; належний рівень комунікативної діяльності; розроблення моделі професіограми суб'єктів судово-експертної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, зокрема можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – як основа для подальшого розроблення теоретико-правових питань експертного забезпечення кримінального провадження (*акт впровадження в діяльність Кримінологічної асоціації України від 21.04.2016 р.*);

– правотворчості – під час підготовки й уточнення низки законодавчих та підзаконних актів з питань експертного забезпечення кримінального провадження (*акт впровадження у законотворчу діяльність Інституту законодавства Верховної Ради України від 20.09.2016 р.*);

– правозастосовній діяльності – з метою підвищення ефективності експертного забезпечення кримінального провадження (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в практичну діяльність Управління експертного забезпечення правосуддя*

Департаменту з питань судової роботи та банкрутства Міністерства юстиції України від 23.09.2016 р.);

– освітньому процесі – при викладанні навчального курсу криміналістики і спеціальних курсів з розслідування окремих видів злочинів. Їх враховано також у навчально-методичних розробках, підготовлених за участю автора (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 19.08.2016 р.*).

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на міжнародних та національних науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах: «Сучасні тенденції розвитку судової експертизи» (Сімферополь, 2012); «Збірник матеріалів засідання, присвяченого 85-річчю від дня народження видатного вченого-криміналіста Л. Ю. Ароцкера» (Суми, 2012); «Верховенство права та правова держава» (Херсон, 2013); «Сучасний вимір держави і права» (Львів, 2013); «Правове життя: сучасний стан та перспектива розвитку» (Запоріжжя, 2013); «Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти» (Дніпропетровськ, 2013); «Правове життя сучасної України» (Одеса, 2014); «Судово-експертне забезпечення кримінального процесу» (Київ, 2014); «Пріоритетні проблеми юридичної науки: сучасний стан та перспективи вдосконалення» (Київ, 2015); «Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності» (Харків, 2015); «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи» (Дніпропетровськ, 2016); «Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики» (Харків, 2016).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у восьми статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та

наукових періодичних виданнях інших держав, у 12-х тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях та двох інших опублікованих працях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 190 сторінок, з яких основного тексту – 159 сторінок. Список використаних джерел складається із 202 найменувань та займають 26 сторінок. Додатки розміщені на п'яти сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, визначаються зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мета і задачі, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, відомості щодо апробації та публікації результатів дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні та правові основи системи експертного забезпечення кримінального провадження» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Сутність і зміст експертного забезпечення кримінального провадження»* встановлено, що сутність експертного забезпечення кримінального провадження полягає в налагодженні, організації та реалізації діяльності, спрямованої на створення сприятливих умов для виконання суб'єктами судово-експертної діяльності своїх професійних обов'язків, а також у проведенні судових експертиз під час досудового розслідування та судового провадження, процесуальних дій у зв'язку з вчиненням кримінально-караного діяння з метою виконання завдання кримінального провадження. Стверджується, що експертне забезпечення кримінального провадження є сукупністю засобів, способів і прийомів організації, планування та реалізації діяльності з використання спеціальних знань під час досудового розслідування та судового провадження заради забезпечення виконання завдання кримінального провадження, закріпленого в ст. 2 КПК України.

На підставі аналізу положень нормативно-правових актів і пануючих наукових підходів до визначення сутності та змісту експертного забезпечення запропоновано виділяти наступні складові елементи експертного забезпечення кримінального провадження: 1) науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності; 2) науково-дослідне забезпечення судово-експертної діяльності; 3) нормативно-правове забезпечення судово-експертної діяльності; 4) кадрове забезпечення судово-експертної діяльності; 5) інформаційно-аналітичне

забезпечення судово-експертної діяльності; 6) фінансове забезпечення судово-експертної діяльності, котре включає в себе як матеріально-технічне забезпечення, так і фінансування окремих проєктів, виплату заробітної плати тощо; 7) організаційно-управлінське забезпечення судово-експертної діяльності; 8) забезпечення співпраці з громадськістю, підприємствами, установами й організаціями; 9) залучення спеціалістів та/чи проведення судових експертиз під час здійснення досудового розслідування та судового провадження.

У підрозділі 1.2 «Система експертного забезпечення кримінального провадження: сучасний стан і перспективи розвитку» досліджено її структурні елементи та визначено перспективні напрями їх розвитку. Зазначається, що система експертного забезпечення кримінального провадження, як діяльності зі створення сприятливих умов для залучення фахівців і використання спеціальних знань під час кримінального провадження, представлена об'єктом, суб'єктом і діяльністю з використання спеціальних знань у ході кримінального провадження.

Констатується недостатня регламентованість системи експертного забезпечення, відсутність загальноприйнятого розуміння поняття, ознак і структурних елементів системи експертного забезпечення. Вважається, що вказаний напрям є перспективним для подальших наукових досліджень та нормотворчої діяльності уповноважених на те суб'єктів. Пропонується серед основних перспектив розвитку системи експертного забезпечення кримінального провадження виділяти: 1) вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює діяльність з експертного забезпечення кримінального провадження: а) закріплення у відповідних нормативно-правових актах понять експертного забезпечення кримінального провадження, спеціальних знань, судово-експертної діяльності, що дозволить уникнути різного трактування вказаних термінів і, відповідно, попередить допущення порушень під час реалізації експертного забезпечення кримінального провадження; б) закріплення системи суб'єктів експертного забезпечення кримінального провадження, визначення їх правового статусу та повноважень; в) приведення у відповідність один з одним усіх нормативно-правових актів, що регулюють сферу експертного забезпечення; 2) реорганізацію системи суб'єктів, уповноважених здійснювати експертне забезпечення кримінального провадження; 3) підвищення якості підготовки та перепідготовки кадрів експертного забезпечення кримінального провадження; 4) активне запровадження міжнародного досвіду експертного забезпечення кримінального провадження.

Перспективним також вважається вивчення проблем, властивих сучасній класифікації судових експертиз.

У підрозділі 1.3 «Поняття, класифікація та правовий статус суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні» під суб'єктом судово-експертної діяльності пропонується розуміти особу-носія спеціальних знань в окремих галузях знань (обізнану особу), яка має високий рівень підготовки та право залучатися до проведення судових експертиз, або спеціалізовані державні установи, що здійснюють судово-експертну діяльність.

Класифікацію суб'єктів судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні запропоновано здійснювати за декількома критеріями: статусом, завданнями їх участі в кримінальному провадженні, процесуальними функціями, експертними спеціальностями (для судових експертів), відомчою належністю (для судових експертів державних спеціалізованих установ, що здійснюють судово-експертну діяльність).

Вважається, що правовий статус суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні характеризується обсягом прав, свобод і обов'язків указаних суб'єктів, які закріплюються нормативно-правовими актами, що регулюють сферу забезпечення та проведення судової експертизи, а також процедуру здійснення кримінального провадження. Стверджується, що правовий статус указаних суб'єктів обумовлюється їх професійним і процесуальним статусами.

Розділ 2 «Організаційно-правові засади участі суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Організаційні основи участі суб'єктів судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні» запропоновано виділяти три блоки організаційних засад участі в кримінальному провадженні: по-перше, державної спеціалізованої установи, що здійснює судово-експертну діяльність, як суб'єкта судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні; по-друге, судового експерта (як того, хто є працівником державної спеціалізованої установи, що здійснює судово-експертну діяльність, так і того, хто не є працівником таких установ); по-третє, іншого фахівця з відповідної галузі знань.

Знаначається, що організаційні основи участі суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні відіграють важливу роль, оскільки дозволяють визначити заходи, спрямовані, насамперед, на підготовку до виконання судової експертизи. Акцентовано увагу на тому, що вказані основи не повинні суперечити процесуальній процедурі залучення таких суб'єктів до кримінального провадження. Вони повинні

доповнювати, деталізувати її. Знання організаційних основ участі суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні дозволить забезпечити реалізацію ними своїх повноважень, усіх запланованих і обов'язкових до виконання дій у ході проведення судової експертизи.

У підрозділі 2.2 *«Процесуальні особливості участі суб'єктів судово-експертної діяльності»* зазначається, що вказані суб'єкти в рамках кримінального провадження зобов'язані забезпечити своєчасне та належне надання допомоги в частині застосування спеціальних знань заради вирішення проміжних тактичних завдань досудового розслідування та судового провадження, щоб забезпечити ефективність і результативність кримінального провадження в цілому.

Стверджується, що зміст діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності полягає, насамперед, у наданні консультацій, допомоги під час проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, проведенні судових експертиз, роз'ясненні окремих положень, що потребують наявності певних спеціальних знань, у рамках допиту тощо.

На підставі характеристики процесуальних особливостей участі суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні висвітлено процесуальні особливості залучення експерта, спеціаліста до участі в проведенні окремих процесуальних заходів, а також особливості провадження допиту обізнаної особи.

У підрозділі 2.3 *«Міжнародний досвід експертного забезпечення кримінального провадження»* вказується на необхідність запровадження міжнародного досвіду за двома основними напрямками. Перший полягає в дослідженні упорядкування процедури залучення експерта до кримінального провадження та відповідної системи суб'єктів судово-експертної діяльності в зарубіжних країнах з метою запозичення їх передового досвіду. Другий – в дослідженні міжнародних організацій, інститутів, які об'єднують ряд зарубіжних країн у переслідуванні спільної мети – експертного забезпечення кримінального провадження, та визначенні шляхів інтеграції української системи експертного забезпечення до вказаних міжнародних судово-експертних мереж.

Пропонується запозичити зарубіжний досвід щодо закріплення процедури реалізації принципу змагальності сторін у частині вільного вибору та залучення експертів до кримінального провадження. До того ж вказується на перспективність входження України до міжнародних судово-експертних мереж.

Розділ 3 «Напрями та засоби підвищення ефективності системи експертного забезпечення кримінального провадження» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Визначальні чинники та умови ефективної діяльності судових експертів та інших суб'єктів судово-експертної діяльності в системі експертного забезпечення кримінального провадження» стверджується, що підвищення ефективності системи експертного забезпечення є однією із запорук на шляху забезпечення справедливого правосуддя.

Визначаються чинники та умови ефективної діяльності судових експертів та інших суб'єктів судово-експертної діяльності в системі експертного забезпечення кримінального провадження. До вказаних факторів віднесено розроблення та прийняття Стратегії реформування системи експертного забезпечення правосуддя; модернізацію нормативно-правового регулювання у галузі експертного забезпечення кримінального провадження; запровадження зарубіжного досвіду функціонування системи експертного забезпечення правосуддя в цілому та кримінального провадження зокрема; належне науково-методичне та фінансове забезпечення; реорганізацію структури експертних установ в Україні; розвиток недержавних експертних установ; створення спеціальних вищих навчальних закладів, які будуть займатися підготовкою судових експертів; належний рівень комунікативної діяльності; розроблення моделі професіограми суб'єктів судово-експертної діяльності.

У підрозділі 3.2 «Модель ефективної комунікативної діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності в системі експертного забезпечення кримінального провадження» аргументовано висновок, що модель ефективної комунікативної діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності залежно від конкретних завдань і ситуації може бути як односторонньою, так і двосторонньою.

Виділено такі основні напрями налагодження та реалізації комунікативної діяльності суб'єктами судово-експертної діяльності, як організація взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності з органами досудового розслідування, судом (судею); організація взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності між собою; організація співпраці суб'єктів судово-експертної діяльності, наскільки це можливо, з підекспертною особою; організація взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності з іншими суб'єктами експертного забезпечення кримінального провадження.

Стверджується, що модель ефективної комунікативної діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності в системі експертного забезпечення кримінального провадження реалізується, насамперед, через

організацію безпосередньої та опосередкованої взаємодії з усіма учасниками цієї діяльності; доступність; відкритість до співпраці; безперервність взаємного інформування; самоосвіту тощо.

У підрозділі 3.3 «Методичні засади створення професіографічної моделі суб'єктів судово-експертної діяльності» підтримується позиція, що критерії професіоналізму судового експерта беззаперечно враховуються та закладаються в основу відповідної професіограми. Акцентовано увагу на тому, що вказані критерії групуються залежно від конкретного аспекту судово-експертної діяльності, в якій згадані властивості будуть відігравати визначальну роль.

Розроблена примірня модель професіограми судового експерта з урахуванням положень нормативно-правових актів, у тому числі рекомендаційного характеру, та наукових напрацювань у цій царині.

Доведено існування взаємозв'язку між професіографічною моделлю суб'єктів судово-експертної діяльності та оптимізацією, підвищенням ефективності їх діяльності в системі експертного забезпечення кримінального провадження.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розробленні теоретичних основ сучасної системи експертного забезпечення кримінального провадження та організаційно-правових засад участі суб'єктів судово-експертної діяльності в цій системі. При цьому одержані такі найважливіші результати:

1. Встановлено, що сутність експертного забезпечення кримінального провадження полягає в налагодженні, організації та реалізації діяльності, спрямованої на створення сприятливих умов для виконання суб'єктами судово-експертної діяльності своїх професійних обов'язків, а також у проведенні судових експертиз під час досудового розслідування та судового провадження, процесуальних дій у зв'язку з вчиненням кримінально-караного діяння з метою виконання завдання кримінального провадження. Тобто експертне забезпечення кримінального провадження є нічим іншим, як сукупністю засобів, способів і прийомів організації,

планування та реалізації діяльності з використання спеціальних знань під час досудового розслідування та судового провадження заради забезпечення виконання завдання кримінального провадження, закріпленого в ст. 2 КПК України.

Серед основних структурних елементів експертного забезпечення кримінального провадження слід виділяти науково-методичне, науково-дослідне, нормативно-правове, інформаційно-аналітичне, фінансове, кадрове, організаційно-управлінське забезпечення судово-експертної діяльності, а також забезпечення співпраці з громадськістю, підприємствами, установами й організаціями та залучення спеціалістів та/чи проведення судових експертиз під час здійснення кримінального провадження.

2. Система експертного забезпечення кримінального провадження, як діяльності зі створення сприятливих умов для залучення фахівців і використання спеціальних знань під час кримінального провадження, представлена об'єктом, суб'єктом і діяльністю з використання спеціальних знань у ході кримінального провадження. Система експертного забезпечення є недостатньо регламентованою, що робить цей напрям перспективним для подальших наукових досліджень та нормотворчої діяльності уповноважених на те суб'єктів. Зокрема, серед основних перспектив розвитку системи експертного забезпечення кримінального провадження потрібно виділити: а) вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює діяльність з експертного забезпечення кримінального провадження; б) реорганізацію системи суб'єктів, уповноважених здійснювати експертне забезпечення кримінального провадження; в) підвищення якості підготовки та перепідготовки кадрів експертного забезпечення кримінального провадження; г) вивчення та запровадження міжнародного досвіду

експертного забезпечення кримінального провадження; г) вивчення проблем, властивих сучасній класифікації судових експертиз.

3. Під суб'єктом судово-експертної діяльності варто розуміти особу, яка має спеціальні знання в окремих галузях знань (обізнану особу), яка має високий рівень підготовки та право залучатися до проведення судових експертиз, або спеціалізовані державні установи, що здійснюють судово-експертну діяльність.

Суб'єктів судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні доцільно класифікувати за декількома критеріями: статусом, завданнями їх участі в кримінальному провадженні, процесуальними функціями, експертними спеціальностями (для судових експертів), відомчою належністю (для судових експертів державних спеціалізованих установ, що здійснюють судово-експертну діяльність).

Правовий статус суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні характеризується обсягом прав, свобод і обов'язків указаних суб'єктів, які закріплюються нормативно-правовими актами, що регулюють сферу забезпечення та проведення судової експертизи, а також процедуру здійснення кримінального провадження. Також правовий статус указаних суб'єктів обумовлюється їх професійним і процесуальним статусами.

4. З урахуванням класифікації суб'єктів судово-експертної діяльності слід виділяти три блоки організаційних засад участі в кримінальному провадженні: по-перше, державної спеціалізованої установи, що здійснює судово-експертну діяльність, як суб'єкта судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні; по-друге, судового експерта (як того, хто є працівником державної спеціалізованої установи, що здійснює судово-експертну діяльність, так і того, хто не є працівником таких установ); по-третє, іншого фахівця з відповідної галузі знань. Знання організаційних основ участі суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні дозволить забезпечити реалізацію ними своїх повноважень, усіх запланованих і обов'язкових до виконання дій у ході проведення судової експертизи. В більш масштабних вимірах чітке визначення та усвідомлення організаційних засад участі суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні дозволить оптимізувати всю систему експертного забезпечення кримінального провадження.

5. Процесуальні особливості участі суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні обумовлюються їх процесуальним статусом і формою залучення. Слід виділяти процесуальні особливості залучення спеціаліста до участі в проведенні окремих процесуальних заходів, експерта та особливості провадження допиту обізнаної особи. У чинному кримінальному процесуальному законодавстві України відсутні чіткі вимоги

до суб'єктів судово-експертної діяльності, які залучаються до кримінального провадження, а також недостатньо врегульовані підстави та порядок залучення вказаних суб'єктів.

6. Дослідження міжнародного досвіду експертного забезпечення кримінального провадження дозволило виділити перспективні напрями його запровадження в національну систему експертного забезпечення кримінального провадження: закріплення процедури реалізації принципу змагальності сторін у частині вільного вибору та залучення експертів до кримінального провадження; входження України до міжнародних судово-експертних мереж.

7. Визначальними чинниками та умовами ефективної діяльності судових експертів та інших суб'єктів судово-експертної діяльності в системі експертного забезпечення кримінального провадження є: розроблення та прийняття Стратегії реформування системи експертного забезпечення правосуддя; модернізація нормативно-правового регулювання у галузі експертного забезпечення кримінального провадження; запровадження зарубіжного досвіду функціонування системи експертного забезпечення правосуддя в цілому та кримінального провадження зокрема; належне науково-методичне та фінансове забезпечення; реорганізація структури експертних установ в Україні; розвиток недержавних експертних установ; створення спеціальних вищих навчальних закладів, які будуть займатися підготовкою судових експертів; належний рівень комунікативної діяльності; розроблення моделі професіограми суб'єктів судово-експертної діяльності.

8. Комунікативна діяльність суб'єктів судово-експертної діяльності є ефективною, коли вдається в повному обсязі виконати свої професійні обов'язки в частині своєчасного та якісного консультування суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження; надання допомоги під час збору доказів; проведення судової експертизи та оформлення висновку експерта

як допустимого належного доказу в кримінальному провадженні; роз'яснення методик виконання судових експертиз та певних аспектів механізму кримінального правопорушення, що потребують спеціальних знань. Це означає, що модель ефективної комунікативної діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності залежно від конкретних завдань і ситуації може бути як односторонньою, так і двосторонньою.

Основними напрямками налагодження та реалізації комунікативної діяльності суб'єктами судово-експертної діяльності є: 1) організація взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності з органами досудового розслідування, судом (суддею); 2) організація взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності між собою; 3) організація співпраці суб'єктів судово-експертної діяльності, наскільки це можливо, з підекспертною особою; 4) організація взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності з іншими суб'єктами експертного забезпечення кримінального провадження.

Модель ефективної комунікативної діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності в системі експертного забезпечення кримінального провадження обов'язково повинна будуватися на принципах відкритості, доступності, безперервності взаємного інформування, самоосвіти тощо.

9. Професіографічна модель суб'єктів судово-експертної діяльності представлена примірною схемою професіограми судового експерта, яка розроблена з урахуванням положень нормативно-правових актів, у тому числі рекомендаційного характеру, та наукових напрацювань у цій царині. Вказана модель дозволить оптимізувати та підвищити ефективність діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності в системі експертного забезпечення кримінального провадження.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Ткаченко Н. М. Судово-експертна діяльність в Україні / Н. М. Ткаченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 6. – С. 81–88.

2. Ткаченко Н. М. Історичні аспекти розвитку судової експертизи та її законодавчого закріплення / Н. М. Ткаченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 10. – С. 54–60.

3. Ткаченко Н. М. Актуальні питання науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності в Україні / Н. М. Ткаченко // Теорія і практика криміналістики і судової експертизи. – 2012. – Вип. 12. – С. 120–126.

4. Ткаченко Н. М. Використання спеціальних знань відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України / Н. М. Ткаченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 1. – С. 11–14.

5. Ткаченко Н. М. Статус експерта у системі установ Мин'юсту / Н. М. Ткаченко // Юридична газета. – 2013. – № 18. – С. 1–2.

6. Ткаченко Н. М. Вдосконалення окремих положень нормативно-правових актів, що регулюють судово-експертну діяльність, у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративні послуги» / Н. М. Ткаченко // Офіційний веб-сайт Мин'юсту. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/11766>.

7. Ткаченко Н. М. Сутність експертного забезпечення кримінального провадження / Н. М. Ткаченко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2016. – Вип. 16. – С. 165–172.

8. Ткаченко Н. М. Підвищення ефективності системи експертного забезпечення кримінального провадження / Н. М. Ткаченко // Європейські перспективи. – 2016. – № 4. – С. 166–170.

9. Ткаченко Н. Н. Правовой статус субъектов судебно-экспертной деятельности в уголовном производстве / Н. Н. Ткаченко // Верховенство права. – 2016. – № 3. – С. 123–127.

10. Ткаченко Н. Н. Процессуальные особенности участия субъектов судебно-экспертной деятельности в уголовном производстве / Н. Н. Ткаченко // *Legea si viata* (Закон и жизнь (Молдова)). – 2016. – № 10/2 (298). – С. 116–119.

11. Ткаченко Н. М. Державний Реєстр методик проведення судових експертиз – важливий фактор удосконалення оцінки висновку експерта / Н. М. Ткаченко // Сучасні тенденції розвитку судової експертизи : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Кримського наук.-дослід. ін-ту судових експертиз (20–21 верес. 2012 р., АРК). – Сімферополь : АРІАЛ, 2012. – С. 11–14.

12. Ткаченко Н. М. До питання про методичне забезпечення судово-експертної діяльності в Україні / Н. М. Ткаченко // Ароцкерівські читання : зб. матеріалів засідання, присвяч. 85-річчю від дня народження видатного

вченого-криміналіста Л. Ю. Ароцкера (Суми, 1–2 листоп. 2012 р.) / МЮУ, ХНДІСЕ. – Х. : ХНДІСЕ, 2012. – С. 23–24.

13. Ткаченко Н. М. До питання про принципи судово-експертної діяльності / Н. М. Ткаченко // Верховенство права та правова держава : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 18–19 трав. 2013 р.). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 180–182.

14. Ткаченко Н. М. До питання суб'єктів судово-експертної діяльності / Н. М. Ткаченко // Сучасний вимір держави і права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (24–25 трав. 2013 р., Львів). – Львів : Західноукр. орг. «Центр правничих ініціатив», 2013. – С. 138–139.

15. Ткаченко Н. М. До питання інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності / Н. М. Ткаченко // Правове життя: сучасний стан та перспектива розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 22–23 листоп. 2013 р.) : у 2 ч. Ч. II. – Запоріжжя : Запорізь. міська громад. орг. «Істина», 2013. – С. 124–128.

16. Ткаченко Н. М. Сучасний стан законодавчого регулювання правового статусу суб'єктів судово-експертної діяльності / Н. М. Ткаченко // Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 22–23 листоп. 2013 р.) : у 2 ч. Ч. II. – Д. : ГО «Правовий світ». – С. 103–105.

17. Ткаченко Н. М. Щодо деяких актуальних питань кадрового забезпечення науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України / Н. М. Ткаченко // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С. В. Ківалова (16–17 трав. 2014 р., Одеса) : у 2 т. Т. 1 ; відп. ред. В. М. Дьомін. – О. : Юрид. л-ра, 2014. – С. 787–789.

18. Ткаченко Н. М. Проблемні питання застосування норм Кримінального процесуального кодексу України (практика Міністерства юстиції України) / Н. М. Ткаченко // Судово-експертне забезпечення кримінального процесу : матеріали міжвідом. наук.-практ. семінару (Київ, 26 трав. 2014 р.) / ХНДІСЕ Мініюсту України. – К., 2014. – С. 34–37.

19. Ткаченко Н. М. Основні напрямки підвищення ефективності системи експертного забезпечення / Н. М. Ткаченко // Пріоритетні проблеми юридичної науки: сучасний стан та перспективи вдосконалення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18–19 лип. 2015 р.). – К. : НДІ публіч. права, 2015. – С. 94–97.

20. Ткаченко Н. М. Поняття та зміст експертного забезпечення кримінального провадження / Н. М. Ткаченко // Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20–21 берез. 2015 р.). – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2015. – С. 99–101.

21. Ткаченко Н. М. Поняття та елементи системи експертного забезпечення кримінального провадження / Н. М. Ткаченко // Актуальні

проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 1–2 квіт. 2016 р.). – Д. : ГО «Правовий світ». – С. 123–124.

22. Ткаченко Н. М. Ефективність системи експертного забезпечення кримінального провадження / Н. М. Ткаченко // Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 20 груд. 2016 р.) / МВС України ; ХНУВС ; Міністерство юстиції України ; Харківський НДІ судових експертиз ім. Заслуж. проф. М. С. Бокаріуса. – Х. : ХНУВС, 2016. – С. 282–285.

АНОТАЦІЇ

Ткаченко Н. М. Суб'єкти судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення кримінального провадження. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2017.

У дисертації здійснено комплексний криміналістичний аналіз теоретичних та організаційно-правових засад участі суб'єктів судово-експертної діяльності в цій системі. На підставі узагальнення наукових підходів, нормативно-правових актів, слідчої та судової практики запропоновано авторське визначення сутності експертного забезпечення кримінального провадження, поняття суб'єктів судово-експертної діяльності в кримінальному провадженні. Охарактеризовано сучасний стан та перспективи розвитку системи експертного забезпечення кримінального провадження. Розроблено криміналістичну класифікацію суб'єктів судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні та охарактеризовано їх правовий статус. Розглянуто організаційні та процесуальні засади участі суб'єктів судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні. Виділено напрями та засоби підвищення ефективності системи експертного забезпечення кримінального провадження.

Ключові слова: експертне забезпечення, кримінальне провадження, судово-експертна діяльність, суб'єкт судово-експертної діяльності, правовий статус суб'єктів, модель комунікативної діяльності, професіографічна модель.

Ткаченко Н. Н. Субъекты судебно-экспертной деятельности в современной системе экспертного обеспечения уголовного производства. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2017.

В диссертации осуществлен комплексный криминалистический анализ теоретических и организационно-правовых основ участия субъектов судебно-экспертной деятельности в этой системе. На основании обобщения научных подходов, нормативно-правовых актов, следственной и судебной практики предложено авторское определение сущности экспертного обеспечения уголовного производства, понятие субъектов судебно-экспертной деятельности в уголовном производстве. Выяснено содержание экспертного обеспечения уголовного производства. Охарактеризовано современное состояние системы экспертного обеспечения уголовного производства как деятельности по созданию благоприятных условий для привлечения специалистов и использования специальных знаний в ходе уголовного производства. Разработана криминалистическая классификация субъектов судебно-экспертной деятельности в уголовном производстве. Рассмотрены организационные и процессуальные основы участия субъектов судебно-экспертной деятельности в уголовном производстве. Охарактеризован правовой статус субъектов судебно-экспертной деятельности в уголовном производстве. Разработаны перспективные направления развития системы экспертного обеспечения уголовного производства. Выделены факторы и условия эффективной деятельности судебных экспертов и других субъектов судебно-экспертной деятельности в системе экспертного обеспечения уголовного производства. Разработана модель эффективной коммуникативной деятельности субъектов судебно-экспертной деятельности в системе экспертного обеспечения уголовного производства. Приведены методические основы создания профессиографической модели субъектов судебно-экспертной деятельности.

Ключевые слова: экспертное обеспечение, уголовное производство, судебно-экспертная деятельность, субъект судебно-экспертной деятельности, правовой статус субъектов, модель коммуникативной деятельности, профессиографическая модель.

Tkachenko N. M. The Subjects of Forensic and Expert Activities in the Modern System of Expert Provision of Criminal Proceedings. – *On the manuscript.*

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic expertise; operative and search activities. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2017.

The author of the thesis has accomplished a comprehensive forensic analysis of theoretical principles, organizational and legal principles of the participation of

the subjects of forensic and expert activities in this system. Based on the synthesis of scientific approaches, legal acts, investigative practice and litigation the author has suggested own definition of the essence of expert provision of criminal proceedings, the concept of the subjects of forensic and expert activities within criminal proceedings. The current state and perspectives of development of the system of expert provision of criminal proceedings has been characterized. Forensic classification of the subjects of forensic and expert activities within criminal proceedings has been developed; and their legal status has been characterized. Organizational and procedural principles of the participation of the subjects of forensic and expert activities in criminal proceedings have been considered. The areas and means of improving the efficiency of the system of expert provision of criminal proceedings have been emphasized.

Key words: expert provision, criminal proceedings, forensic and expert activities, subject of forensic and expert activities, legal status of the subjects, model of communicative activities, job model.